

זהבה קורנברג / ריקוד השמש

זהבה קורנברג

ריקוד השמש

זהבה קורנברג ריקוד השמש

כל הזכויות שמורות
© תשפ"ב 2021 זהבה קורנברג

עריכה ספרותית: לירון פיין – עורך ראשי, שרה קלימן
עריכה לשונית: ציפי בן-דב
הגהה: רויטל קמא, יעל שלמון ברנע
עיצוב העטיפה: עינבל אוחנה | une studio
תמונות בספר: מתוך האתר של צ'ורטקוב שהקימה מירי גרשוני שיפריס,
ומתוך אוסף פרטי.
סידור, עימוד: שרית רוזנברג
הפקה של הספר וליווי לאורך הדרך: טל בן-אלישע
בית העורכים הוצאה לאור בע"מ

בספר זה נעשה שימוש בציטוטים ממקורות שונים. רשימת המקורות מופיעה בסוף הספר.
© כל הזכויות שמורות לבעלי הזכויות ו/או לאקו"ם.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

נדפס בישראל 2021

מס"ב 979-853-307-409-4 ISBN

מוקדש לאבי ואימי האהובים

המלצת המחברת:

.....

כדי לחוות חוויה צרופה של שני החושים, ראייה ושמיעה, אני ממליצה להאזין לשירים המופיעים בספר בזמן הקריאה.

.1

שתי תמונות קטנות

אפריל 2009

ביום העצמאות ה־61 למדינת ישראל, אברהם בעלי ואני נסענו לניחום אבלים. אריה, חבר ילדותנו, ישב שבעה על מות אימו בבית אחותו במזכרת-בתיא.

שיירות ארוכות של מכוניות נסעו לפנינו ומאחורינו. דגלי ישראל נעו כמחוללים ברוח מבעד לחלונות הרכב. איש איש בחר לחגוג את יום החג על פי דרכו. מי בצפייה במטס החגיגי של חיל-האוויר שהתקיים בבסיס הצבאי הסמוך, ומי עם פיתות, סלטים ונפנוף מעל מנגל מעשן. העשן היתמר מעלה בצבעי אפור שחור מבעד לעצי החורש הירוקים.

שמיים כחולים. ענני כבשים לבנים משייטים בלאט. ציפור או שתיים חלפו מעל, ומעליהם המטס שמילא את הלב והרחיב אותו

מגאווה. בצידדי הדרך פרחים, שדות של חרציות, קחוונים ופרגים שהעידו על אביב במלוא עוצמתו. הם העידו על טבע הפורח במלוא יופיו. הלב התרונן, יום של חג.

ברדיו התנגנו שירי לוחמים. שירים על נופלים ועל גיבורים. שירים מלאי כאב ועצב בצד שירים שמחים ומלאי תקווה. שירים שהם חלק מפאזל המעצב את זהותנו ומהותנו מאז מלחמת השחרור, ולאורך כל המלחמות העקובות מדם שהן חלק בלתי נפרד מהעם הזה. זמזמתי בשקט את השירים והמנגינות הנוגות שמצליחות להרטיט לי את הנפש.

בנסיעה לניחום האבלים נזכרתי במות אבי לפני תשע שנים, ועיניי הוצפו דמעות. בלוויה עמדתי וקוננתי מעל קברו, "למה אבא, למה? מתוך 365 ימים בשנה מדוע בחרת למות דווקא ביום הולדתי?"

מאז יום פטירתו של אבי חדלתי לחגוג את יום הולדתי. יום זה הפך להיות יום בו שמחה ועצב מהולים יחד. "שום דבר אינו מקרי, הכול מאלוהים", אמרה לי יום אחד חברה שחזרה בתשובה, אותה פגשתי בהיותי סטודנטית.

"במילה 'מקרה' מסתתר המשפט: 'רק מ־ה'", אמרה. מה רצה אבא לומר לי ולא אמר? מה הוא רצה לספר ולא סיפר? מה רצה שאגלה?

שאלות אלה הטרידו את מנוחתי ימים ושנים רבות. לפתע ברדיו מושמע השיר כל דבר בעיתו, ואני שומעת את אבי "שר לי" בקולו של רונן פלג.

ואז הופיע אבי בחלום
ובשלוש מילים נתן פתרון
כל דבר בעיתו
תן לזמן לעשות את שלו.

<https://youtu.be/MxfbCCJ17QQ>

★★★

ינואר 2008

למעלה משנה לפני כן צלצל הטלפון בביתי.
"שלום, שמי נורית ואנחנו לא מכירות. שם אביך היה
ישעיהו והוא נולד בצ'ורטקוב (CHORTKOW)?" שאלה.
"כן", עניתי. "במה וכיצד אני יכולה לעזור לך?"
"אחרי מותו של דודי חנן שגר בנס־ציונה", אמרה נורית,
"מצאנו בעליית הגג קופסה עם מכתבים שהוא שמר. אחד
מהם הוא מכתב בעברית שאביך שלח אליו לישראל מפולין.
אשמח להעביר לך אותו".
"את דורך חנן היכרתי, גם את אשתו ובנו. אשמח לראות
את המכתב שאבי שלח לך", עניתי.
"בנוסף, אני רוצה לספר לך", הוסיפה נורית, "שבחורה
בשם מירי הקימה אתר המנציח את קורות העיר ואת היהודים
שחיו בה. היא מבקשת מכל מי שחי בצ'ורטקוב או הוריו,
להעביר אליה תמונות, מסמכים ומכתבים שנשמרו. אני יכולה
למסור לה את מספר הטלפון שלך?"

"בהחלט", ענית.
"יש לך פקס בבית?"
"כן".

נתתי לנורית את מספר הפקס והיא העבירה לי את המכתב שחשבה שאבי כתב לחנן. לאחר עיון בו צלצלתי אליה.
"נורית, צר לי לאכזב אותך. זה איננו מכתב שאבי כתב. זה לא הסגנון שלו. לאבי הייתה שפה עשירה ורהוטה בעברית, ומעולם לא נהג לנבל את פיו, לא בעל־פה ולא בכתב. זה גם איננו כתב ידו וזו לא החתימה שלו, מצטערת".
"חבל", אמרה נורית, "חשבתי שמצאנו מסמך שמירי תוכל להכניס לאתר תחת האייקון של משפחת אביך, יחד עם התמונות מהבית שהיו ברשותו".
לא המשכתי לתת את הדעת על השיחה עם נורית. היא אפילו נשכחה מזיכרוני, וכלל לא שיערתי שהחל רגע מחולל בחיי, אשר אצא בעקבותיו למסע מטלטל, ושלא תהיה ממנו דרך חזרה.

★★★

נורץ 2008

חודשיים לאחר הטלפון של נורית שוב שיחה.
"שלום, שמי מירי ואני בת להורים אשר נולדו בעיר צ'ורטקוב. הקמתי אתר הנצחה באינטרנט לזכר יהדות העיר, אתר לזכר אלה שנספו, ואלה שחיים ושרדו את השואה. נודע לי שגם אביך נולד בעיר זו".

"נכון, שמעתי עלייך מנורית", עניתי.
"האם יש ברשותך תמונות של אביך ושל משפחתו שאפשר
יהיה להכניס ולהנציח באתר?" שאלה.
ליבי הלם בחוזקה, רגליי, ידיי וקולי רעדו. נזכרתי בילדה
הקטנה בת העשר שנכנסה לחדר השינה של ההורים, וראתה את
אביה עם ראש מורכן אוחז בשתי תמונות קטנות ובוכה.
"יש לי בסך-הכול שתי תמונות קטנות", עניתי. "לאחר מות
הוריי לקחתי את אלבומי התמונות מביתם. מה אני אמורה לעשות
עם שתי התמונות הקטנות?"
"את מעוניינת שאנציח אותם באתר שהקמתי?" שאלה.
"בוודאי".

"האם אנחנו יכולות להיפגש? אני רוצה לצרוב את התמונות
שבידייך ואחזיר לך אותן מיד במקום".
"כן, ובשמחה", עניתי, בעודי רועדת.
"מתי נוח לך להגיע?" שאלה.
"אני יכולה להגיע מחר".

הייתי מאוד נרגשת לקראת הפגישה עם מירי. שוב צפו ועלו
הזיכרונות שהיו חבויים וקבורים עמוק, זיכרונות של המפגש
הראשון שלי עם שתי התמונות הקטנות. התעוררתי לבוקר חורפי
וגשום. המשכתי להתכרבל עוד זמן מה תחת שמיכת הפוך. כיסיתי
ראשי בכר, עצמתי עיניי, והקשבתי לקולו של הגשם המתדפק על

שלבי התריסים. אפילו השמיים בוכים חשבתי לעצמי, בדיוק כמו ביום פטירתו של אבא ביום הולדתי ה-52.

לראשונה אני עומדת לגעת שוב בשתי התמונות הקטנות שאבא נהג לאחוז בידיו לעיתים תכופות ולהתבונן בהן. מתבונן, שותק ובוכה, מתבונן ובוכה.

מירי קיבלה את פניי בלבביות רבה. התחבקנו כאילו אנו מכירות זו את זו זה שנים רבות. מוזרה הייתה התחושה, של שתי נשים הנפגשות לראשונה בחייהן ומרגישות מיד משפחה. הייתה תחושת שותפות גורל של שתי נשים שחיו בבתים להורים ניצולי שואה, והעלו מנככי נפשן כאב נצור אשר מחפש נתיב לפרוץ החוצה במשך שנים רבות כל-כך, כאב שחיפש את אותן קרני השמש שיחממו ויפזרו אותו.

בזכות עבודת הקודש של מירי – בזכות האתר שהקימה – הרגשתי לפתע התרוממות רוח וסקרנות בלתי מוסכרת. יחד עם זאת, כלל לא חלמתי ולא דמיינתי מה עשוי לקרות לי. לא צפיתי את העתיד.

מירי בדרכה השקטה והנעימה פתחה את המחשב והציגה בפניי את האתר. בעודי אוחזת בשתי התמונות הקטנות נזכרתי בדמותו של אבא, וכמה אני מתגעגעת לאיש האהוב הזה שהיה משמעותי כל-כך בחיי. אבא שכה הערצתי, אהבתי והוא אהב אותי, ושהייתי בבת עינו. הייתי בבת עינו האחת והיחידה. את עינו השנייה הוא איבד באדמה הבוצית בשדה הקרב ברוסיה.

מירי, עם הרגישות הגבוהה שניחנה בה, הבחינה בדמעות שנקוו בעיניי, והרגישה שעוברת עליי סערה פנימית. "אני מרגישה ששתי התמונות האלה גורמות לך לריגוש ומעלות זיכרונות כואבים", אמרה. "את רוצה לשתף אותי?"

באחת התחלתי לספר על האירוע שכה השפיע עליי, כאילו אני קוראת את הדברים מתוך ספר שכתבתי, וכאילו זה התרחש אך אתמול.

"השעה הייתה שעת אחר הצהריים באחד מימי הסתיו. הדפתי בקלות את דלת הזכוכית ונכנסתי לחדר השינה של הוריי. חדר קטן, חדר פשוט. מיטה זוגית, שתי שידות קטנות, ארון בגדים וספרייה קטנה. ספרייה שאבא בנה מלבנים אדומות ומדפים מעץ שאותם צבע בלבן. קרני השמש האחרונות ריצדו מבעד לחרכי תריס העץ אשר היה פתוח בחלקו. קרניים זהובות וארוכות נפלו על רצפת החדר, וחלקן על חלקו התחתון של הקיר ממול. קרניים של שמש שוקעת. הקרניים ריצדו ונעו כבמחול. ענפי עץ הלימון שגדל בסמוך לתריס החלון היו שותפים ותרמו למראה מרדד זה. אהבתי להרגיש שבויה ומרחפת ביניהם. לעיתים קרובות מצאתי את עצמי רוקדת את 'ריקוד השמש' – ריקוד שהמצאתי ורקדתי כל אימת שנכנסתי לחדר השינה של הוריי, אשר פנה לכיוון מערב. ריקוד שהשתלב בראשי

עם הלחן של 'ולס עגור הזהב', ובהרמוניה זוהרת עם קרני
השקיעה ועם הצללים שהטילו ענפי עץ הלימון.
בקצה המיטה ישב אבי, כפוף קמעה עם ראש מורכן.
'אבא אתה צריך לבחון אותי בתנ"ך מדקלמת בעל-פה את
'שירת הים'. עליי לדעת את כל הפרק עד מחר', קראתי
לעברו".

זה היה אחד התפקידים שאבא מילא בחיי. הוא היה בקיא וידען
גם בהיסטוריה וגם בתנ"ך, ולפני כל בחינה במקצועות אלה,
או דקלום בעל-פה של פסוקים מספר התנ"ך, הוא נהג לבחון
אותי.

פרקים שלמים זכר אבי ללא צורך להביט בכתובים. מגיל
צעיר ביותר גדלתי על סיפורי התורה שסיפר לי אבי. אהבתי
אותם מאוד: 'בריאת העולם', 'אדם וחוה בגן עדן', 'קין והבל',
'נוח והמבול', אבל יותר מכול אהבתי את סיפור 'יוסף ואחיו',
סיפור שסיפר לי אבי לראשונה בהיותי בגן-חובה, סיפור שתמיד
ריגש אותי והביא אותי לידי דמעות. גם אבי אהב והתרגש בכל
פעם כאשר חזר על הסיפור באוזניי. השם יוסף היה קרוב לליבנו.

"התקרבותי אליו בצעדי ריקוד במטרה לחבקו ולקבל
ממנו חיבוק ונשיקה כמנהגנו מדי יום, בטרם ישמע אותי
מדקלמת את הפרק בעל-פה. אבא, שלא כהרגלו, לא
הרים את ראשו, לא הישיר אליי מבט ולא החזיר חיבוק.
הוא החזיק בידיו שתי תמונות קטנות, אשר נראו קטנות

מאוד בתוך כף ידו. גודלן כגודל כף ידי. כף יד של ילדה
בת עשר.

'אבא למה אתה בוכה?' שאלתי. 'מדוע אתה עצוב? מה
אתה רואה בתמונות שגורמות לך צער רב כל-כך?'
הוא הצביע לעבר דמות אישה בתמונה שהראה לי
לראשונה בחיי, נשם עמוקות ואמר: 'זו ברוריה, אשתי
הראשונה, היא נספתה בשואה יחד עם בננו הקטן יוסל'ה.
הוא היה ילד קטן ורך, והוא רק בן שנתיים', ענה."

https://youtu.be/oAzr_Lfbu-g

באחת הפסקתי לרקוד. האם הצלחתי לקלוט באותו רגע את מה
שאבא אמר? אשתו הראשונה? בנו יוסל'ה בן השנתיים? מי אלה
בכלל? ילדה בת עשר, ש'מבינה לא מבינה' מה אביה אמר לפני
רגע. מה בדיוק קרה? ומה עובר עליו? ילדה בת עשר האוהבת
וקשורה לאביה, שרואה אותו לראשונה בחייה בוכה, ולא יכולה
לעמוד בפני הכאב של האיש האהוב אשר תמיד נחשב בעינייה
חזק, גיבור, חכם, יודע הכול, ופותר עבורה הכול. התיישבתי על
ידו בקצה המיטה. הבטתי בשתי התמונות הקטנות הטמונות בכף
ידו ובכיתי. בכיתי, כי הוא בכה.

שתי תמונות קטנות. זה כל מה שהיה לאבי. מזכרת מברוריה,
אשתו הראשונה. בתמונה הקטנה הראשונה ראיתי את אבי עם
ברוריה יושבים על ספסל אבן בפארק בעיר הולדתו. את התמונה

צילם ממרחק, כנראה, חבר או מכר שנלווה אליהם לטיול ולרשותו הייתה מצלמה, מוצר נדיר באותה תקופה. לא הצלחתי להבחין באופן ברור בפניה של ברוריה.

בתמונה הקטנה השנייה נראתה ברוריה עם הסבתא שלה יושבות זו לצד זו, תמונה שצולמה על ידי צלם מקצועי בסטודיו. בתמונה זו יכולתי להבחין היטב בפניה היפות של האישה הצעירה, בפניה של ברוריה.

”שכחתי מ’שירת הים’”, סיפרתי למירי. “לא הייתה לזה שום משמעות במעמד זה. הבטתי יחד עם אבי בשתי התמונות הקטנות. לא דיברתי ולא שאלתי כלום במשך שעה ארוכה. שתקנו. הרגשתי חוסר אונים מול אבי העצוב וקצרה ידי לנחם, לעזור ולעצור בעד דמעותיו. הרגשתי מחנק בגרוני. היה לי קשה לדבר, וקשה להבין. לאחר שעה ארוכה של דומייה העזתי לשאול את אבי רק שאלה קטנה אחת. שאלתי אם יש לו תמונה של יוסל’ה. בקול שבור וכואב השיב, ‘צר לי ילדה. אין לי כלום’. ביקשתי שיתאר לי לפחות כיצד הוא נראה, למי הוא דומה. והוא ענה בעיניים דומעות, ‘ילד קטן עם עיניים גדולות, חומות, יפות וחכמות. ילד קטן עם תלתלים שחורים. דומה לך’. ולא היה מסוגל להוסיף”.

לגמתי כוס מים. הבטתי במירי ואמרתי, “בעצם לא הבנתי כלום. הייתי ילדה, רק בת עשר. אלה היו החשיפה והזיכרון הראשונים

שלי מברוריה. ברוריה, אשתו הראשונה של אבי האהוב. ברוריה שנפתה בשואה יחד עם בנם, בעצם אחי הגדול, יוס'ל'ה, אשר כמותם הפכו לקדושים, השם ייקום דמם! אלה היו הזיכרון והחשיפה שלי לשתי התמונות הקטנות."

"באותו יום מת 'ריקוד השמש' שלי", סיפרתי למירי. "מאותו היום ובמשך תקופה ארוכה פחדתי להיכנס לחדר השינה של הוריי. פחדתי מקרני השמש המרצדות על הרצפה ועל הקיר ממול, איתן נהגתי לרקוד. פחדתי מ'ריקוד השמש' שהמצאתי. פחדתי למצוא את אבי שוב באותה סיטואציה, יושב בקצה המיטה מחזיק בידיו את שתי התמונות הקטנות ובוכה. קרני השמש המשיכו לרצד ולנוע במחול על הרצפה ועל הקיר, יחד עם הצללים שהטילו ענפי עץ הלימון, אבל אני לא הצטרפתי אליהן שוב."

הרכנתי את ראשי ובהיתי בחלל החדר בו ישבנו מירי ואני.
מירי נשארה לשבת עם עיניים מושפלות וניסתה להסתיר את
דמעותיה. ישבנו דוממות עוד שעה ארוכה מול מסך המחשב.
"היכן הייתה אימא שלך, ומה היה שמה?" שאלה.
"שמה היה פרידה, והיא הייתה במטבח", ענית.

★★★

אפריל 2009 במוזכרת בתיה

הגענו למוזכרת-בתיה לניחום האבלים. אריה ואחיו ישבו עטורי
זקן לצד אחותם ברחבת חצר הבית, בצל עצי תפוזים ולימון.
על השולחן המכוסה במפה פרחונית ניצב קנקן מים קרים עם
פרוסות לימון ועלי נענע טריים אשר נקטפו בבוקר מהגינה.

אלבומי תמונות היו מפוזרים כנהוג בשבעה, ובהם תמונות ישנות של אביהם ואימם בצעירותם ולפני עלייתם לישראל. היו גם תמונות מבית סבא וסבתא ובני משפחה אחרים אשר רובם נכחדו בשואה.

העלינו זיכרונות מבית ההורים בנס־ציונה, העלינו זיכרונות ילדות. אריה ואני גדלנו באותו רחוב. הוא נבנה עבור השורדים אשר הצליחו להינצל מאוד הכבשן. הם הגיעו שבורים, חולים ועם גוף ונפש מרוסקים לאחר השואה. הגוף והנפש של העולים נפרדו מאירופה ההרוסה ומאדמתה החרוכה ורווית הדם. הם נפרדו לעד מהתרבות שגדלו עליה ומהריחות והטעמים של בית אבא ואימא.

חלקם ניסו לשכוח, אך ללא הצלחה, את חמש שנות מלחמת העולם השנייה, מלחמה אחת ארוכה ומקוללת. מלחמה שהותירה אחריה ניצולים שורדים אשר נאחזו בקושי רב בחיים. שורדים עם נפש שלא ידעה מרגוע עד יומה האחרון. נפש שהמשיכה לסבול מסיוטים, מחרדות, מדיכאונות בצד געגועים ליקרים שאבדו, נרצחו, נטבחו, נשרפו ואינם עוד. למרות כל זאת הם הצליחו לאסוף כוחות ולהתחיל חיים חדשים בארץ־ישראל. ואנחנו הילדים, דור שני לניצולי שואה, גדלנו בצל הזוועות שעברו על הורינו.

זה היה הרחוב הראשון שנבנה לאחר קום המדינה בחלק המזרחי של המושבה. בחלקה המערבי גרו רק הוותיקים העשירים – האיכרים בעלי הפרדסים.

השם הרשמי שהרשות המקומית בחרה ונתנה היה 'רחוב ההגנה'.

"היכן גרתם כאשר עליכם ארצה ולפני שעברתם ל'רחוב ההגנה'?" שאל אריה.

"זה סיפור ארוך", עניתי. "יש לכם סבלנות לשמוע?"
"כן", ענו כולם והנידו בראשם.

התחלתי לספר את קורות חיינו על פי סיפורים ששמעתי במהלך השנים מהוריי ומקרובי משפחה אחרים.

סיפרתי להם על שלוש האחיות של אבי שעלו לארץ כחלוצות מספר שנים לפני פרוץ המלחמה. הן השאירו מאחור, בעיר צ'ורטקוב, אימא קשישה שנספתה בשואה.

"אבי לא עלה למרות היותו ציוני", אמרתי, "כי הרגיש חובה להישאר לצד אימו הקשישה שנותרה לבד. אביו נפטר ממחלת הטיפוס בהיותו ילד, והיה עליו לדאוג לכל מחסורה וצרכיה.

לאחר המלחמה היו הוריי במחנה מעבר בגרמניה, ושם נולדתי. אבי ניהל במשך ארבע שנים בית-ספר 'תרבות' לילדים יתומים וניצולי שואה בין השנים 1945-1949. הוא לימד אותם עברית, היסטוריה ותנ"ך. אני נולדתי בעיר קסל (Kassel) ב-1948. עלינו לארץ לאחר קום המדינה ב-1949 דרך נמל מרסיי שבצרפת. עלינו יחד עם ההורים של אימי ואחותה אשר שרדו את השואה. בנמל חיפה חיכתה לנו אחות אבי, הדודה נחמה, שהזמינה אותנו לגור בביתם הצנוע בנס-ציונה. סבי, סבתי ואחות אימי עברו להתגורר במעברה בבאר-יעקב."

"הבית של הדודה נחמה לא גדול במיוחד, אני מכיר אותו",

אמר אברהם בעלי, "היו בו שני חדרי שינה בלבד, כיצד הסתדרתם?"

"זה באמת היה צפוף ולא פשוט", ענית. "שני ילדיה של הדודה נחמה, ילד בן שש-עשרה וילדה כבת שבע, נאלצו לפנות למעננו את חדרם ולהצטופף בחדר אחד יחד עם הוריהם. אבי, אימי ואני גרנו בחדר השני. רק דלת וקיר דק הפרידו בין שני החדרים. אפשר היה לשמוע את השיחות שהתנהלו מעבר לקיר וכל רחש שהתרחש. על אינטימיות קשה היה לשמור, ולא אחת זה היה מביך ואפילו לא נעים."

"זה בוודאי העיקר על כל אחת מהמשפחות, לא היו ריבים ביניכם?" שאל אריה.

"היו", ענית, "לאחר שנרגעה ודעכה השמחה הראשונית על איחוד המשפחות, ולאחר ששבעו כולם מסיפורי הזוועה שעברו על הוריי ועל שאר בני המשפחה, שהדודה נחמה נפרדה מהם כאשר עלתה ארצה, לא איחרו לבוא התסכול והמרירות. לפתע מצאו עצמן תחת אותה קורת גג שתי משפחות אשר למעשה היו זרות זו לזו. שתי משפחות שנאלצו לחלוק מטבח קטן וחדר שירותים אחד, ולכלל נפש צרכים משלה שלא תמיד תאמו זה את זה."

"במה באו לידי ביטוי המרירות והתסכול?" שאל אברהם בעלי.
"זה בא לידי ביטוי בעיקר במשפטים שנזרקו לעבר אימי, 'כמה זמן את בשירותים? גם אני צריכה', או 'מתי את כבר מסיימת ומפנה את המקלחת?' ו'אל תבזזי את כל המים החמים, יש עוד אנשים שרוצים להתרחץ'."

משפטים אלה ואחרים נאמרו מדי יום ביומו והיו מלווים בכעסים וברטינות. 'מתי תלמדי לנגב אחרייך את הרצפה שלא נחליק?' 'מתי תלמדי לאסוף אחרי גולדה'לה את הפירורים שהיא מפזרת בכל הבית?' 'אולי תאספי את הבגדים שלכם שמפוזרים בהול ותכניסי אותם לארון אשר בחדר שלכם', ו'מה דעתך לעזור לי קצת בעבודות הבית?'
'ומי ישגיח על גולדה'לה כשהיא זוחלת על הרצפה ולא נמצאת כלול?' קבלה אימי".

הרגשתי שגרונני נחנק. הרגשתי את הכאב והמצוקה שחשה אימי. לגמתי מכוס הלימון-נענע הקר לפני שהמשכתי לספר. הטעם החמוץ של המשקה התערבב עם התחושה המרה שהרגשתי בלב. "אימי הרומנייה, והדודה נחמה הפולנייה נאלצו בעל כורחן ללמוד, להכיר ולחיות האחת עם השנייה, ובעיקר היה עליהן לנסות ולקבל זו את זו ללא שיפוטיות. הן השתדלו ללכת על קצות האצבעות כדי להימנע מעלבונות, שהיו בעיקר מנת חלקה של אימי. בעקבותיהן הדמעות לא איחרו לבוא וזלגו מעיניה די בקלות. כל הנפשות הפועלות נפגשו ללא הכנה מראש, וחיפשו את הנוסחה הנכונה לחיות יחד. זה לא היה פשוט כלל וכלל למרות כל הכוונות הטובות."

לקחתי נשימה עמוקה.

"חודש פברואר. חורף. גשם. קר", המשכתי, "ימים קצרים ולילות ארוכים וחשוכים. אין לאן לברוח, וכמעט שאי אפשר

לצאת החוצה כדי להתאוורר. אין מקומות בילוי, ודאי שאין טלוויזיה, גם רדיו יש רק בבתים מעטים".
"זו הייתה שנה של מדינה חדשה בהתהוות עם כל הקשיים ועם כל המשתמע מכך", אמר אריה.
"נכון, וזו לא בושה להודות שלכולם היה קשה גם פיזית וגם נפשית", הוספתי לדבריו.

"בת־דודתי בת השבע וקצת", המשכתי לספר, "לא ממש התלהבה, בלשון המעטה, מהדודים הגלותיים שחדרו לביתם עם תינוקות, ושיבשו את שיגרת חייה. היה קשה ל'צברית הקטנה' לקבל את הדודים המוזרים אשר נחתו עליה לפתע ודיברו בשפה בלתי מובנת. הצחיקו אותה לבושם הגלולי ותסרוקתה המוזרה של אימי. נוסף על כל מוזרותם הם הביאו איתם תינוקת (אותי) בת שנה שבוכה לעיתים,

ואיש אינו מבין מה היא רוצה. תינוקת שמסרבת לעמוד כל היום בלול העץ הקטן והצר שהדוד בנה לכבודה, מושיטה זרועות שיוציאו אותה, ומשמיעה קולות לא מרוצים ולא מובנים. לפעמים היא בוכה, לפעמים צועקת, או שהיא זוחלת על הרצפה מחדר לחדר ומלכלכת

אותה בפירוורים. זה ה'סרט' שראתה בת־דודתי יום־יום, ולא תמיד הוא מצא חן בעיניה. היא הגיבה כמו כל ילדה אחרת בגיל שבע ששלוות יומה הופרה, כאילו לקחו ממנה את הבובה..."
שוב נחנק גרוני, ולגמתי מהמשקה החמוץ.
"אתם מעוניינים שאמשיך לספר?" שאלתי.
"כן", השיבו כולם.
"הסיפור שלך מעניין ומרגש", אמר אריה.

"בלילות החורף הקרים", המשכתי, "ישנתי בעגלה כאשר ראשי מבצבץ מבעד לשמיכת צמר דוקרנית שהייתי עטופה בה. השמיכה הייתה מהודקת לגופי בחבל שלא אתקרה, והחבל נקשר לעגלה. הוריי נהגו לקשור את כף רגלם לחבל בתורנות. הם נדנדו את העגלה כדי להרגיע אותי – שהבכי שלי לא יפריע לישנים בחדר הסמוך – עד שנרדמתי.

בלילות הקיץ החמים והלחים, כאשר הייתי כבת שנה וחצי ויותר, והייתה לי כבר מיטת תינוק עשויה מתכת, גם אז המשיכו הוריי לקשור חבל למיטה ולרגליהם כדי לנדנד אותי. רק כך התרגלתי להירדם, אבל לא תמיד זה עזר. לעיתים קרובות קמו גם הדודים וגם הוריי עייפים וטרוטי־עיניים בגלל הבכי שלי בלילות.

הדבר השפיע על כולם במהלך היום. השפיע על מצב הרוח וקירב את סף הסבלנות לקצה גבול היכולת לספוג. הפתיל הלך והתקצר מיום ליום. ומי שהגיבה הכי קשה הייתה אימי. היא הייתה רגישה לכל מילה ולכל הבעת פנים שהביעו אי שביעות

רצון. גם כאשר בת-דודתי הקטנה רטנה לעיתים, אימי חשבה שמדובר בה, אף-על-פי שלא תמיד הדברים כווננו אליה. אימי לא הבינה עברית ולא הבינה מה היא אומרת, והילדה בת השבע הצליחה לעלוב ולפגוע באישה שהייתה מעל גיל שלושים והייתה כבר לאימא. רגישותה של אימי ונטייתה להיעלב היו גבוהים מדי, וזה היה בעוכריה כל השנים", אמרתי.

שוב לגמתי מהמשקה שצרב את גרוני, ותחושת הצריבה חילחלה לתוך ליבי. הרגשתי מועקה, אבל המשכתי את הסיפור.

"לא תמיד היה הצדק איתה, אבל מה כבר אפשר לצפות מאישה שנאלצה לברוח מהנאצים בעודה צעירה בת עשרים, שכל עתידה נגזל ממנה באכזריות? מה אפשר לצפות מאישה שנאלצה לעזוב הכול מאחוריה, את ביתה, את הלימודים שנגדעו באמצע ואת חייה הנוחים והטובים? מה כבר אפשר לצפות מאישה שנאלצה לברוח ולנדוד יחד עם הוריה המבוגרים מזרחה, לחצות יבשת לאורכה של ברית המועצות עד לסיביר ולגבול עם סין? מה כבר אפשר לצפות מאישה, שהיא והוריה סבלו חרפת רעב קשה במהלך כל המלחמה, שחלתה במחלת הטיפוס ורק בנס נשארה בחיים? בסוף המלחמה אימי שקלה בקושי ארבעים קילוגרמים. קשה לשפוט אותה אחרי כל מה שעברה ועל שהפכה לאישה כל-כך רגישה וכה פגיעה. אישה שממהרת להיעלב, אישה שדמעוניה זרמו מעצמן ובקלות בגלל הארץ שהייתה זרה לה, בגלל הבדידות הנפשית ובגלל חוסר האונים. היא נכנסה לדיכאון והייתה מכונסת בתוך עצמה".

"לא פשוט", מלמל בעלי אברהם ששמע לראשונה על השנה הראשונה שלנו בארץ ועל הקשיים שעברו על אימי בביתה של הדודה נחמה.

"נכון, ממש לא פשוט. וככל שחלפו הימים הצטברו באופן טבעי, ולעיתים גם בצדק, כעסים קטנים ומרירות גם אצל הדודה נחמה", אמרתי.

"גם לה היו חיים לא קלים מאז עלתה ארצה. היא עבדה קשה בבית ובלול התרנגולות הגדול שהיה מקור פרנסה משני של המשפחה. היא נאלצה לחיות בדוחק ולחשב כל פרוטה, ועכשיו נוספו עוד שלושה פיות שיש להאכיל.

הפגיעות והרגישות הגבוהה של אימי לא תרמו לאווירה. לדודה נחמה היה קשה להבין ולקבל אותה. היא רטנה תמיד בשקט. מעולם לא הרימה את קולה. הייתה מאופקת, מאופקת מדי. אכלה את עצמה מבפנים. פולנייה טיפוסית. אך לפעמים שתיקה רועמת היא קשה לא פחות, ויכולה לפגוע אף יותר וחדה כסכין.

לשתי הגיסות, האחת פולנייה והשנייה רומנייה, ששהו יחד שעות ארוכות במשך היממה, היה קשה לגשר על המנטליות ועל העולמות השונים. היה קשה להשלים עם התסכול ועם חוסר האונים שבהם התעטפה כל אחת מהן. אבי היה קרוע בין השתיים, בין שתי נשים שאהב, בין אשתו ואחותו. שתי נשים שחש כלפיהן חמלה גדולה וללא יכולת לעזור ולגשר. ואני, התינוקת, צעירה כדי להבין ולהרגיש בקשיי ההסתגלות הקשים שעברו על כולם בכלל ועל אימי בפרט."

”כמה זמן גרתם שם?” שאל אריה.

”שנה”, עניתי, והמשכתי בדבריי.

”בביתה של הדודה נחמה התחלתי לצעוד את צעדיי הראשונים. אני בתם הבכורה של הוריי, הנושאת את שם הסבתא שנרצחה בשואה, גולדה, האימא של אבי ושל הדודה נחמה. ואני בתם של אבי ואימי המסמלת עבורם ניצחון גדול על הנאצים בני העוולה שרצו לחסלם ואת זרעם. עם הצעדים הראשונים שלי בביתה של הדודה נחמה, ובצל כל הקשיים של שתי המשפחות תחת קורת גג אחת, צעדו גם הוריי את הצעדים הראשונים שלהם בארץ. צעדי הסתגלות וניסיון התאקלמות במדינה חדשה, זרה ולא מוכרת, שנמצאת בעצמה בשלבים הראשונים של תקומה ובנייה.”

גמעתי שוב מכוס מיץ הלימון-נענע הקר, ולקחתי נשימה עמוקה.

”גם השפה העברית הייתה זרה וקשה לאימי”, אמרתי, ”הייתה קשה לה עד יומה האחרון. קשיי ההסתגלות וההתערות שלה, הגלותיות שלא נפרדה ממנה, וחוסר היכולת לקלוט את השפה העברית היו לא אחת גורם להתנגשויות ביני ובינה כאשר בגרתי, ובעיקר בגיל ההתבגרות. לא פעם התביישתי בה בגלל שיבוש השפה. כאשר הגיעו חברים אליי, והיא הייתה שואלת את מרים חברתי, 'אתה רוצה לשתות?' הייתי מגיבה בזעם, 'אימא, אומרים את, ולא אתה'. נהגתי להעיר לה עד שנמאס לי, עד שהבנתי שזה אבוד. היא כבר חמשי-עשרה שנים בארץ, והיא כנראה לעולם לא תלמד... המשכתי לדבר איתה רק בידיש עד יומה האחרון.”

”אבי, בניגוד אליה, הגיע ארצה כשבפיו שגורה עברית רהוטה ועשירה, והשאיר את הגלות מאחוריו. תמיד הייתי גאה בו על כך. הוא היה גם האוזן הקשבת למצוקות ולקשיים שלי. תמיד הייתה לו עצה טובה כיצד לפתור שאלות שהתלבטתי בהן, או עצה נבונה שבכוחה לנחם ולהקל על מצוקותיי. לימים, אפילו בנושאי אהבה שיתפתי אותו ולא את אימי. הוא היה לי למורה דרך גם בלימודים וגם בחיים. הייתי קשורה אליו בעבותות אהבה חזקים.

אימי הרגישה בקשר המיוחד הזה ביני לבין אבי. סבלה בשתיקה, אבל לא בדיוק בשקט. היה לזה מחיר. התהלכתי בילדות עם הרגשה שהיא אוהבת את אחי יותר משהיא אוהבת אותי. האם היה לזה בסיס מוכח במציאות? אין לי תשובה. ידעתי שהיא מאוד גאה בי. הייתי תלמידה טובה, ילדה טובה וצייתנית. החל מכיתה ג', בכל יום שישי, ניקיתי את הבית כאשר חזרתי מבית הספר. לפני כל חג הברקתי את השמשות של החלונות. ביום-יום הלכתי לקניות במכולת. כל שבוע ביקרתי את הסבא והסבתא שלי – ההורים של אימי. ברור שתהיה גאה בי.”

מזגתי לעצמי הפעם כוס מים, כי הרגשתי שאני לא יכולה לשאת עוד את הטעם החמוץ של משקה הלימון-נענע שצורב את גרוני. לאחר שלגמתי מספר לגימות החלטתי לסיים את הסיפור 'בביתה של הדודה נחמה' בנימה אופטימית. “הנחמה הגדולה של הוריי, ואולי היחידה של אימי, הייתה שהם הגיעו לחוף מבטחים לאחר כל הסבל שעברו. הם הגיעו

למדינה יהודית, מדינה שבה לא צריך לפחד עוד מהגויים על עצם היותם יהודים, ולא צריך לחשוש עוד מאנטישמיות, מפוגרומים, מרעב, משואה ומהזוועות שעברו, זוועות שהדעת אינה מצליחה לתפוס ולהבין עד עצם היום הזה ולא תצליח להבין עד קץ כל הימים. יחד עם זאת אי אפשר יהיה לשכוח את כל הכאב, האובדן והסבל. אי אפשר יהיה לעולם לסלוח".

"אימך הייתה בסופו של דבר דמות די טראגית", אמר אברהם.

"נכון", ענית, "מאוד עצוב לי בשבילה".

אריה ואחיו סיפרו על הוריהם, ואני המשכתי להפליג לתוך זיכרונות ילדותי ולבית הוריי. המשכתי להפליג לתוך מכונת מחשבות שהמשיכה להבהב ולא כבתה. ראיתי בעיני רוחי את אימי עומדת ומבשלת במטבח הקטן שהיה בביתנו, מגירה את הזיעה המבצבצת על מצחה בימי הקיץ החמים והלחים, נאבקת בזבובים וסובלת ממזג האוויר שקשה היה לה להסתגל אליו בארץ. בניגוד אליה היו מי שדווקא נהנו ממנו.

במטבח הקטן שלנו התחממו ביצים מופרות לאור מנורה, ובקעו מהן אפרוחים קטנים בתוך קופסת קרטון גדולה. במשך מספר שנים גידלנו אפרוחים במטבח, ולאחר שהם בגרו, בנה להם אבי לול והעביר אותם אליו. האפרוחים הקטנים התרוצצו בשמחה בחצר והפכו לימים לתרנגולות מטילות, אשר סיפקו לנו מדי יום ביצים אורגניות טריות עם חלמון כתום. בזקנתן

הן היו ה'עוף המכובס' בתבשיל המרק היומי, לו הוסיפה אימי אטריות בנדיבות.

נהגתי לבקר מדי יום בלול התרנגולות. ליטפתי אותן ועזרתי לאבי לפזר זרעונים, לאסוף ולספור את מספר הביצים היומי שהן הטילו. בלול נחשפתי לתרגילי החשבון הראשונים אשר למדתי בעזרת אבי.

הייתה לנו גם עז שהניבה חלב. באחד הימים היא השאירה בי זיכרון פחות נעים. התקרבתי אליה במטרה ללטף אותה, כפי שנהגתי לעשות לאפרוחים ולתרנגולות בלול, אך זכיתי לבעיטה רצינית מרגליה האחוריות. צנחתי על הקרקע בזעקות רמות. מאז ליטפתי רק את האפרוחים, את התרנגולות שלא חמקו ממני ואת הכלבה ששמה היה 'זריזה' והייתה לרוב קשורה בחצר.

נורץ 2008

מירי התבוננה בעיניים עצובות בשתי התמונות הקטנות. היא סרקה אותן למחשב בזו אחר זו. תחילה – את התמונה הראשונה של אבי עם ברוריה יושבים על הספסל בפארק, ואחריה – את תמונת ברוריה עם סבתה. אחר כך הפכה בעדינות את התמונה של אבי עם ברוריה, וראיתי לראשונה מה כתוב על צידה האחורי בעברית, בכתב יד קטן, כתב ידו היפה של אבי:

לזיכרון לחברתי מלכה'לה

מקדיש

ישעיהו. שנת 1935.

הבנתי מיד, שתמונה זו מסרה לאבי אישה ששמה מלכה. תמונה שהייתה ברשותה וחזרה אליו באיזה שהוא שלב בחייו לאחר עלייתנו ארצה. הפכתי מיד את התמונה הקטנה השנייה של ברוריה עם הסבתא שלה, וגיליתי לראשונה בחיי את מה שאבי כתב:

**ברוריה מיצל, בת יעקב אקסלרד, הועברה עם הילד
חיים-יוסף למחנה ההשמדה בלז'ץ (בפולנית Belżec)
והסבתא שלה בת ה-91 נפטרה חודש לפני פרוץ
המלחמה.**

התמונות היו מודבקות באלבום, ולכן לא ראיתי מעולם מה שהיה כתוב על גביהן.

מירי, בנועם ובשקט המאפיינים אותה, אמרה בלחש, "את יודעת שיש בארץ מספר אנשים ששם משפחתם הוא אקסלרד?" ומיד הוסיפה, "יש גם עדויות ותמונות שלהם באתר שהקמתי. את יכולה להיכנס, לראות ולקרוא. יכול להיות שיש קשר דם בין אלה שכבר הונצחו באתר לבין המשפחה של ברוריה. אולי יהיה לך מזל ותמצאי את המשפחה שלה". המשפטים האלה הצליחו להלום בי בעוצמה.

לפני שנפרדתי ממירי, היא סיפרה לי שמתקיים בכל שנה טקס ביום השואה לזכר הנספים של העיר במרתף השואה בהר ציון. היא הזמינה אותי להצטרף השנה ולהכיר את השורדים שעדיין חיים, וכן את הדור השני לניצולי שואה שהוריהם נולדו בעיר צ'ורטקוב. כמו כן סיפרה לי שמתארגנת קבוצה שעומדת לנסוע בקיץ, בעוד שלושה חודשים, ל'טויל שורשים'.
"אם זה מעניין אותך, את מוזמנת להצטרף."
"נשמע לי בהחלט מעניין", עניתי. "תודה. אחשוב על זה, אבל מביחה להגיע לטקס יום השואה". נפרדנו עם חיבוק, ועדיין לא ידעתי עד כמה חיי עומדים להשתנות.

★★★

לאחר שהתאוששתי מגילוי שם משפחתה של ברוריה, ומיד עם שובי הביתה, נכנסתי לראשונה לאתר שמירי הקימה. התחלתי לחפש, כולי סוערת, עדויות של המשפחה – המשפחה של ברוריה. מצאתי תמונות רבות של משפחת אקסלרד, אך לצערי לא מצאתי שום רמז לברוריה או לאביה יעקב. הנחתי שתי הנחות, או שהשמות והתמונות שהיו באתר שייכים אכן לקרובי משפחה שאינם מהמעגל הראשון של ברוריה, או שזו משפחה אחרת אשר במקרה נושאת אותו שם.

מאותו יום לא מצאתי מנוח. החלטתי שאני חייבת לנסות למצוא את המשפחה של ברוריה. אולי ימצא מישהו בארץ אשר מכיר או זוכר אותה, את ברוריה לבית משפחת אקסלרד. אולי

מישהו יוכל לספר לי על אבא ועל ברוריה. אולי מישהו ידע לספר לי על החיים של אבא, ברוריה והילד יוסל'ה. אולי מישהו יספר לי את כל מה שלא שאלתי ומציק לי, את כל מה שפחדתי לשאול ולאבא היה קשה לספר בחייו. אבא לא שכח. אבא חי כל ימיו עם כאב גדול. כאב שלא קהה. כאב שליווה אותו עד יומו האחרון. כאב צורב, שאני, בתו, שמונה שנים לאחר מותו מרגישה אותו צורב גם את גרוני.

בעודי יושבת מול המחשב, עצובה על החרס שהעליתי, עלה לי לפתע זיכרון מיום חתונתי עם אברהם בעלי. זיכרון של לפני כארבעים שנה. בזמנו היה מקובל שהכלה יושבת על מעין 'כיסא מלכות' עד החופה, ומקבלת את פני האורחים שבאו לברך ולשמוח בשמחתה. לפתע ניגש אליי אבי יחד עם אישה כבת גילו, נאה למראה, שיער שטני ועיניים כחולות ואמר, "תכירי, זאת מלכה'לה, אחותה של ברוריה אשתי הראשונה".

הייתי מאוד נרגשת. הושטנו ידיים, התחבקנו, ואני זוכרת אותה מביטה בי עם דמעות המציפות את עיניה. זו הייתה הפעם הראשונה בחיי שפגשתי אותה. זו הייתה פעם ראשונה בחיי שנודע לי שלברוריה יש אחות והיא חיה בישראל. זו הייתה גם הפעם האחרונה, לצערי, שראיתי אותה. החלפנו משפטים מעטים בלבד. היא סיפרה על מגורים בעיר חיפה, ועל כך שהיא נשואה ויש להם ארבעה ילדים.

קל להבין ולא לשפוט, שדעתי לא הייתה נתונה ביום חתונתי לשום דבר אחר, למעט הרגע המאושר בחיי. ואני גם לא בטוחה שקלטתי בדיוק מה קורה סביבי. היום, במבט לאחור, אני מרגישה שפספסתי רגע גדול אשר נודמן לי. רגע גדול שבעצם החמצתי, רגע גדול שיכולתי שבוע, שבועיים, חודש, שנה ויותר לאחור החתונה, לחקור ולברר ואני לא עשיתי זאת. הייתי רעיה צעירה, אם צעירה, סטודנטית עסוקה, אישה עובדת, וכל ראשי היה נתון בתוך מרוץ החיים. לא זכרתי כל השנים את מלכה'לה עד לאותו היום שפגשתי בו את מירי, ועד לאותו היום שהגעתי אליה עם שתי התמונות הקטנות. גם לא חקרתי ולא שאלתי איש אודות ברוריה, אודות יוסל'ה ואודות המשפחה.

מדוע מעולם לא שאלתי עליהם את האחיות של אבי אשר עלו לארץ לפני פרוץ המלחמה?

מדוע לא שאלתי את אחיו של אבי שמשפחתו נשארה בצ'ורטקוב, שרדה את השואה, עלתה לארץ רק אחרי המלחמה וגרה ברחוב שגרנו, סמוך לביתנו?

מדוע לא שאלתי את אבי לאחור החתונה שלנו שום דבר על מלכה'לה? מתי הוא בכלל פגש אותה? האם הם נהגו להתראות בקביעות?

מדוע היא מעולם לא ביקרה בביתנו?

מדוע לא נסענו לבקר אותה בחיפה?

ומדוע אני לא ניסיתי מעולם להיפגש ולשוחח עם אותה מלכה'לה, האחות של ברוריה, שכבר ידעתי על קיומה?

מדוע התעוררתי רק עכשיו, כשכבר אין לי את מי לשאול?